

Bilginin İlahi Senaryosu: Hakikatle Mecaz Arasında Âdem'e Öğretilen İsimler

The Divine Scenario of Knowledge: The Literal and Metaphoric Meanings of Names Taught to Adam

Yusuf TEMEL^a

^aAdıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi,
Yabancı Diller Eğitimi Bölümü,
Arap Dili Eğitimi ABD,
Adıyaman, Türkiye

Received: 20.10.2023
Received in revised form: 05.12.2023
Accepted: 08.01.2024
Available online: 20.03.2024

Correspondence:
Yusuf TEMEL
Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi,
Yabancı Diller Eğitimi Bölümü,
Arap Dili Eğitimi ABD,
Adıyaman, Türkiye
ytemel@adiyaman.edu.tr

ÖZ İnananlara sonu olmayan bir hayat vadeden Kur'an-ı Kerim muhkem ve müteşabih naslarıyla yaratılışın başlangıcına dair açıklamalar yapar. Âdem kıssası bu nasların müteşabih olanlarından. Seküler paradigmanın mit diye tezyif ettiği bu kıssa insanın varlık sahnesine çıkışını hilafete yükseliş hikayesi olarak senaryolaştırır. Mecazın en üst seviyesi olan temsil kalıbıyla sunulan bu senaryoda kilit cümle makalemizin konusu olan "Âdem'e tüm isimleri öğretti" mealli ayettir. Geleneksel literatürde tevilci ve zahirci iki farklı yaklaşımla yorumlanmış bu ayetin kilit kavramı isimlerdir. İsimler müsemmaların yaratılış sebebidir. Yani varlıklar Allah (c.c.) tarafından kelimeler olsun diye yaratılmaktadır. Bu tekil kelimeler ilahi kelamın yapıtaşları ve en küçük birimleridir. Âdem'in tüm isimleri başarıyla öğrenip meleklerle teşhir etmesi onun ilahi hitabı oluşturan tüm yapı taşlarını elde ettiğini, ilahi mesajları anlayacak seviyeye ulaştığını gösterir. İnsanın yükselişi her aşamada isimler etrafında dönmektedir. Başlangıçta sadece beş duyusuyla algıladığı somut şeylere isim takmayı öğrenen insan zamanla soyut varlıkları da isimlerle anlamlandırmaya başlar. Nedensellik ilkesini kullanarak ulaştığı varlığın birliği ve kaynağı düşüncesini bir inanca evirmesi yine isimler vesilesiyle yani Esmayı hüсна ve İsmi A'zam ile gerçekleşir. İnsanın hilafete yükselişi isim eksenli olduğu gibi küfre ve şirke düşmesi de isim eksenlidir. Zira Kur'an müşriklerin taptığı şeyleri kendi uydurdukları müsemmasız isimler olarak niteler.

Anahtar Kelimeler: Arap belagati; mecaz; dillerin kökeni; Hz. Âdem; isimler

ABSTRACT The Qur'an, which promises believers an endless life, makes explanations about the beginning of creation with its muhkam and mutashabih explicit statements. The parable of Adam is one of the mutashabih explicit statements. This parable, which the secular paradigm debunks as a myth, scripts the emergence of human beings on the stage of existence as a story of ascension to the caliphate. The key sentence in this scenario, which is presented through a symbolic way, which is the highest level of the metaphor, is the verse with meaning "He taught Adam all the names", which is the subject of our article. The key concept of this verse, which has been interpreted in two different ways based on tawili (figurative interpretation) and zahiri (literalist interpretation) interpretations in the traditional literature, is the names. Names are the reason for the creation of the nominata (*musamma*). That is, beings are created by Allah (swt) to be nominated. These singular words are the building blocks and the smallest units of the divine word. The fact that Adam successfully learned all the names and exposed them to the angels shows that he obtained all the building blocks that make up the divine address, and that he reached the level to understand the divine messages. The ascension of man revolves around names at every stage. In the beginning, the person who learns to name the concrete things that s/he perceives only with his five senses, in time, starts to give meaning to the intangible things with names. By using the principle of causality, s/he transforms the idea of the unity and source of the being into a belief, again through names, namely al-Asma al-Husna and al-İsmu'l-A'zam. As the rise of man to the caliphate is name-oriented, his fall into disbelief and shirk is also name-oriented. This is because the Qur'an describes the things that the polytheists worship as names which they have invented and which do not have any nominata.

EXTENDED ABSTRACT

The fact that Adam became the caliph despite being the last created species is described as a contentious and difficult process within the framework of the rhetoric of the Qur'an; this eloquence style requires a holistic reading that combines details. The competitive atmosphere prevailing in this process is particularly prominent in the passage, which is the focus of our article. The story points to three obstacles that make Adam's caliphate difficult: First, the angels' questioning objection, second, Iblis' rebellion, and third, Adam's learning of the names and informing the angels. That this difficult process is a deliberate plan of Divine power is acknowledged and reminded in the first sentence of the story: "And when *your Lord said* to the angels, I am going to place in the *earth* a Khalifah...." (al-Baqara 2/30). The presentation of the divine will and plan as a negotiation with the angels in the past tense using the past tense morpheme "iz" shows that the process to be experienced -including the rebellion of the Iblis- is a planned fate that has been prepared from the beginning, and that the angels will be consciously and deliberately employed in this project. The fact that the Angels, who are conscious beings, are obliged to prostrate to Adam, is for this purpose. The most comprehensive manifestation of this divine plan reflected to the outside world is the will and consciousness of the actors in the parable. The questioning ability of the angels in the parable and their conscious prostration to Adam, the denial and rebellion of Iblis representing the jinn species, the approach of Adam to the forbidden tree with weakness of will, the ability and effort to learn the names should be considered as partial manifestations of the universal will in the world of causes.

The divine dialogue with the angels about the caliphate of Adam is the core scenario that includes the history of the creation of the universe and man. Many verses of the Qur'an should be read as the expansion and details of this scenario. For example, according to the Qur'anic explanation, Iblis, one of the actors of the parable of Adam, is of the jinn type (al-Kahf 18/50). Jinn were created first from pure fire, and man later from stinking mud. (al-Hijr 15/25-26). As a matter of fact, both the name of Adam and his qualifications indicate that he appeared later. Because "caliph" means the one who comes after the previous one. If we accept that the name Adam is derived from the meaning of earth, this name also reinforces the same meaning indirectly. Because the soil, which is the raw material of Adam, is the last element created on earth, perhaps in the entire universe. This fact, which is one of the indisputable data of geology, is not an accidental natural event, but a preliminary preparation made by the Divine will for Adam's caliphate. As it is known, the formation of soil, which is the cradle of biological life, takes place at the latest stage on earth. Likewise, the creation and sustainment of humanity is the latest of all biological species. Therefore, when the divine will said to the angels, "I will create a human being from clay on earth," while there was no human being, it means that I will create the earth, biological beings and finally human beings on earth. This divine proclamation is glad tidings of the birth of a new child, neither known by the angels nor taken into account by the Iblis. The divine will prepared the earth's soil for this child both as raw material and as a cradle. Adam's learning of names finds plausible meaning only in this comprehensive scenario.

Nahiv ve i'rab kuralları geleneksel Arap aklının yapısını yansıtır. Zira Arapça bir ifadede neyin özne neyin nesne olduğu veya hangi fiilin etken hangi fiilin edilgen olduğu bu sanatın terimleriyle ifade edilir. Fakat i'rab ve nahiv bilmek önemli olmakla birlikte Arap aklının derinlerine inmede yeterli değildir. Zira i'rab kuralları Arapçayı konuşanların günlük hayatlarıyla ve ortak kabulleriyle ilgilidir. Arap aklının derinliklerine inmek ancak belagat terimleriyle mümkündür ki belagat ilmi ancak ve ancak nahiv ilminden sonra müstakil bir disipline dönüşmüştür ve Abdülkahir el-Cürcani'nin ısrarla söylediği gibi belagat nahivsiz olmaz. Nahiv geleneksel Arap dilinin standartlarını resmedip korumak için belagat ise bu standartlara uygun bir sözün derinliği veya yüzeyselliğini incelemek amacıyla geliştirilmiş disiplinlerdir. Arap aklının anahtarlarını içeren nahiv ve belagatin teknik terimleri aynı zamanda Kur'an'ın kilitlerini açmak ve i'cazını anlamak için de elverişli aletlerdir. Bu terimler Kur'an cümlelerini çözümlmek isteyenlere geniş imkanlar bahşeder. Bu makalede bu imkanlardan faydalanarak "Âdeme isimlerin hepsini öğretti" mealindeki ayeti tahlil etmek istiyoruz. Bütünüyle kilit bir kıssanın içinde geçen bu ayet o kıssanın kilidi konumundadır. Bir fiil cümlesi olan bu ayetin kilidi ise ayetteki birinci ve ikinci meful konumundaki Âdem ve el-esma kelimeleridir. Zira bu cümlenin birinci umdesi olan fâil gizli öznedir. Bu fail cümlenin ikinci umdesi olan "alleme" fiilinde gizlidir. Fiil ise ancak meful(ler) de ortaya çıkar. Diğer bir ifadeyle ayetin içerdiği iddianın tahkiki ancak cümlenin mefulleri olan Âdem ve el-esma kelimeleri üzerinden yapılabilir. Zira

cümlenin fâili fiilde gizlidir. Fâil gaip olduğu için fiil ise bir hareket veya değişim bildiren soyut bir anlam olduğu için bu fiili nesneden başka bir yerde gözlemlemenin imkânı yoktur.

KISSANIN SİYAKI

Bakara suresinin ilk sayfalarında meleklerle Rab (c.c.) arasında geçen bir diyalog anlatılır. Bu diyalogda Yaratanın (c.c.) Hz. Âdem'i halife yapma iradesinden bahsedilir. Bu iradeye melekler halife adayının yeryüzünde fesat çıkarıp kan dökmelerini gerekçe göstererek itiraz ederler ve bu iradenin hikmetini sorgularlar. Bu sorgulamaya cevaben Allah Âdem'e (a.s.) "isimler" denen şeyi öğretir ki bu öğrenme müfessirlerin de dikkat çektiği gibi meleklerin sorusuna cevap teşkil eder ve Hz. Âdem'in halife olma ehliyetini ispat eder. Bu kissanın diğer önemli bir parçası meleklerle Âdem'e secde etmelerinin emredilmesi ve İblis'in bu emre isyan etmesidir. Makalemizin odak ayeti olan "Âdem'e tüm isimleri öğretti" cümlesi aşağıda da zikredeceğimiz üzere birçok alim tarafından mecaza hamledilmiştir. Fakat "bu cümle veya kelime mecazdır" iddiası dikkat edilmesi gereken bir iddiadır. Zira mecazi ifadeler Kur'an'da mecaz olmadığını savunanların da dikkat çektiği gibi konuşanın meramını doğrudan ifade etmekten aciz kaldığı durumlarda kullanılır.¹ Bu ihtimal Allah'ın kelamı hakkında düşünülemeyeceği için ikinci bir ihtimal olarak muhatapın aciziyeti gereği mecaz kullanılmıştır denilecektir. Dolayısıyla mecaz iddiasını ortaya atan bir kimseden beklenen, muhatapın aciziyetini telafi edip anlamaktan aciz kaldığı hakikati izah etmesidir. Aksi takdirde gerekçesi izah edilemeyen bir mecaz iddiası ya sözü inkâr anlamına gelir ya da iddia edilen mecazın anlamını anlamaktan ve anlatmaktan aciz kalmayı itiraf anlamına gelir ki bu pratik faydası olmayan bir tevazudur. Mecaz iddiasını Allah kelamı hakkında kullanırken dikkatli olmayı gerektiren ikinci bir husus Allah kelamının çok yönlü oluşu, aynı anda hem mecaza hem hakikate hamledilmeye müsait oluşudur. Yani Allah kelamı muhataplar için aynı anda farklı iki anlama hatta karşıt iki anlama gelebilir. Bu durumu mümkün kılan şey ilahi mesajın sonsuz bir ilahi ilim kaynağından geldiğine olan inanç ve bu mesajın aracı olan Arapçanın mecazın yoğun olarak kullanıldığı esnek bir dil olmasıdır.

MECAZIN HAKİKATİ VE MECAZİ

"(Araplar) tek bir şeyi birçok isimle isimlendirdiği gibi tek bir isimle birçok manayı isimlendirirler"² Sadece Araplara mahsus olmayan bu dil ve beyan geleneği bir taraftan konuşanın kaskının anlamı belirleyici oluşuna dikkat çekerken diğer taraftan dilin yapay, esnek, canlı ve değişken bir organizma olduğunu gösterir. Teradüf (eşanamlılık), iştirak (eşeslilik), hakikat-mecaz ayrımı hep bu değişkenliğin birbirine benzeyen tecellileridir. Dilin genelini vafeden bu soyut ve göreceli tanımlar sıradan insanların kurduğu tekil cümlelerde önemini kaybeder. Zira tekil ifadelerde konuşanın kastı bellidir. Mesela "Adamda utanacak yüz yok." cümlesini ele alalım. Türkçede yüz kelimesi tekil olarak ele alınırsa birden fazla anlama gelmektedir. Fakat bu cümlede bunlardan sadece birinin kastedildiği ve onun da hakiki değil mecazi anlamıyla, yani utanmak anlamında kullanıldığı aşikardır. Eş seslilik ve hakiki anlam bu cümlede önemini kaybetmiş mecazi diye nitelendirdiğimiz anlam konuşanın kastı açısından hakiki anlama dönüşmüştür. Bunu sağlayan şey kelimenin bir cümleye dahil olup manevi bir nazma girmesi yani bir anlam motifine yerleşmesidir. Allah kelamı sıradan bir söz olmadığı için Kur'an'ın kelimeleri ve cümleleri birden fazla anlam motifi içine yerleşebilir. Kur'an'daki bir kelimeyi hem mecazi hem de

¹ Abdülhamit Birşik, "Mecâzî'l-Kur'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003).

² Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Şâkir (Mısır: Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladuh, 1938), 52.

hakiki anlamıyla yorumlamanın hayatta bir karşılığı olabilir. Farklı seviyelerdeki muhatapların her birini uygun şekilde eğitmek maksadıyla bir söz ile birden fazla mana kastedilebilir. Âdem kıssası ve diğer Kur'an kıssaları bu ilke göz önüne alınarak okunmalıdır. Bir sözün birden fazla anlama hamledilmesinin makul ve mümkün olduğu böylesi durumlarda yorumlar arasında doğru-yanlış şeklinde tercih yapmak sağlıklı olmaz. Sağlıklı yaklaşım, yorumları "cüz'i yorum-küllî yorum" şeklinde tasnif etmektir. Ayetlerin nazmını yani lafızların oluşturduğu motifleri matematikteki pi sabitesi gibi düşünebiliriz. Çizilen daire küçük olsun büyük olsun bu sabit sayı değişmez. Fakat insanın yaşadığı zamanın ve mekânın sınırlarını zorlayacak en geniş daireyi çizen bir ayet yorumu elbette ki muradı ilahiye en yakın yorum olacaktır. Zira kelamın sahibi Allah (c.c.) zamandan ve mekândan münezzehtir.

ZAHİRİN TEVİLİ

Anlam açıklığı yönünden Kur'an ayetleri eşit derecede değildir. Ayetlerin muhkemat ve müteşabihat olarak iki sınıf olduğu Âli İmrân suresinin yedinci ayetinde ikrar edilir. Bu ayet ayetlerin iki sınıf olduğuna dikkat çektiği gibi insanların da ilahi hitabı anlama yetileri açısından iki sınıf olduğuna dikkat çeker ve birinci sınıfı "er-râsihûne fi'l-ilm" yani ilimde derinleşenler diye över. Kanaatimizce bu niteleme "*rasihûn*"un müteşabihlerin yorumunu bilebileceğine ve dolayısıyla muhkem müteşabih ayrımının göreceli ve yaklaşık bir ayrım oluşuna işaret eder³. Yani müteşabih ayetler ilimde rasih olmayan avam için müteşabihtir. İlimde rasih olanlar müteşabih ayetleri yorumla muhkemleştirip açık hale getirebilirler. Ayetler anlamca açık ve kapalı olmak üzere iki sınıf olmakla birlikte bir ayet okunduğunda akla gelen ilk anlamı fıkıh usulü alimleri "*zâhir*" olarak isimlendirir. Zâhir muhataplar arasında ortak olan yaklaşık anlam olarak tanımlanabilir ki bu ortaklığın dayanağı toplumu oluşturan bireylerin ortak ilgilere sahip olması, kullandıkları ortak dilin bu ilgileri temsil etmesi ve ilahi mesajın muhataplara bu dil aracılığı ile iletilmesidir. Zâhiri anlam yorum (tevil) ve tahsise açıktır⁴. Bu yüzden kesin değildir. Kesinlik ifade eden nass mertebesine çıkması için başka karine ve delillerle muhkemleştirilmeye muhtaçtır. Makalemizin konusu olan Âdem kıssasının ilk insanın yaratılışı ve diğer serüvenleri hakkında insanların çoğunun zihninde oluşturduğu anlamlar muhkemleştirilmeye muhtaç müteşabih zahirî anlamlardır. Bu müteşabih anlamları ve tasavvurları müslüman doğunun minyatürlerinde ve Batılı ressamın Kitab-ı Mukaddes referanslı tablolarında görmek mümkündür.⁵ Âdem kıssasını teville muhtaç müteşabih bir anlatı kılan yegâne unsur bu kıssanın Yaratıcı, İblis, Melekler gibi gaybi varlıkları ihtiva etmesi değildir. Bunlardan daha önemlisi bu kıssanın Kur'an'ın küllî maksatları gereğince yorumlanmasının lüzumudur. "Makasid-ı Kuran" olarak isimlendirilen ve istikra ile tesbit edilen bu maksatlar genel anlamda inanç temelleridir ve farklı alimlerce farklı tasniflere tabi tutulmuştur⁶. Zahirci yorumda muhatapların ilgi odağı aktörlerin fiziksel dış görünüşü ve olayların sırasındır ki yukarıda zikrettiğimiz sanat eserleri büyük ölçüde bu yaygın ilgi ve ihtiyacı yansıtır. Zahirî anlatıda ne kıssanın senaristi ve gerçek faili olan Allah'a (c.c.) ne de Kur'an'ın küllî maksatlarına atıf yapıldığı için anlatılan şey yoruma muhtaç esrarengiz bir rüyayı andırmaktadır. Hz. Yusuf'un rüyasına benzeyen bu rüya-misal hadise müteşabihatın tevilini bilen "*râsihûn*"un yorumuna muhtaçtır. Böylesi

³ Yusuf Temel, "Muhkem, Müteşabih ve Te'vil", *Bilimname* 2011/2 (01 Haziran 2011), 179.

⁴ İbrahim Kafi Dönmez, "Zâhir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 44/85.

⁵ Fatma Nilhan Özalın - Mehmet Özkartal, "Osmanlı ve Batı Resim Sanatında Yaratılış ve Cennetten Kovulma Tasvirlerinin İncelenmesi", *Art-e Sanat Der-gisi* 14/28 (15 Aralık 2021).

⁶ el-Hâfız bin Ahmed Yahya bin Ebnu eş-Şeyh Muhammed, *en-Nassu'l-Kur'ânî beyne Sebâti'l-Kasdi's-Şer'i ve Nisbiyyeti'l-Fehmi'l-Beşerî* (Meknes, 2011), 260.

bir yorum kıssadaki karine ve ayrıntıların ve Kur'an'ın külli maksatlarıyla bağlantılarının kurulması, kıssanın zâhirinin Kur'an'ın manevi nazmı yani anlam örüntüsü içinde uygun yere oturtulması ile mümkündür. Usulcülerin zâhirin te'vili diye adlandırdıkları bu iş aynı zamanda Kur'an'ın icazını keşfetmenin bir yoludur. Zira Kur'an'ın mucize oluşu manevi nazmında yani anlam örüntüsünde gizlidir. Bu anlam örüntüsünü cümleyi kıssaya bağlayan vav edatından başlayarak çözmeye başlayabiliriz.

EL-VAV

Aşağıda değineceğimiz üzere bu ayet yeryüzünde dillerin nasıl doğduğuna dair tartışmada taraflar arasında tartışma konusu olmuştur. Ayetin ilk kelimesi olan vav harfi kanaatimizce bu tartışmaların birçoğunu boşa çıkarmaktadır. Zira Fahreddin er-Razi'nin de (öl:606/1210) dikkat çektiği gibi bu atıf vavı daha önceki ayette zikredilen üstü kapalı cevabı daha açık bir cevap ile pekiştirme maksadı taşır. Yani mufassal cevabı müphem cevaba atfeder. Dolayısıyla ibaredeki bu atıf edatını atlayıp bu cümleyi tek başına ele almak ve bu cümlenin ana maksadının “yeryüzünde diller nasıl oluştu” sorusuna cevap olarak ele almak ayeti içinde bulunduğu pasajın anlam bütünlüğünden koparmaktır. Bu ayet “Yeryüzünde ilk dil, ilk konuşma nasıldı acaba!” şeklindeki akademik bir merakı tatmine yönelik bir cevap değildir. Bilakis meleklerin “Âdem hangi özelliği sayesinde hilafeti hakediyor” sorgulamasına bir cevap teşkil eder.

Yorumcuların büyük çoğunluğu haklı olarak bu ayetin bir şekilde dillerle de ilgili olduğunu söyler. Biz buna itiraz etmiyoruz. Tebei delalet yoluyla veya zan ifade eden yorumlarla bu anlamın çıkarılması mümkündür. Vurgulamak istediğimiz husus dilin var edilme maksadının Âdem'in hilafet misyonuyla bağlantısının gözden kaçırılmaması gerektiğidir. Yani Âdem'e isimlerin öğretilmesi sırf dil öğretmek için veya önemsiz cüz'i maksatlar için değil bilakis meleklerin haklı itirazına cevaben ve Kur'an'ın işaret ettiği diğer ana maksatlar icabıdır. Vav bu bağlantıya ve ayetin bu asıl anlamına bir tenbihtir.

ALLEME

“Âdem'e isimlerin hepsini öğretti” mealli ayet bir fiil cümlesidir ve birden fazla hüküm içermektedir. Bu hükümleri birçok açıdan hakikat-mecaz ayrımına tabi tutabiliriz. Mesela alleme kelimesinin geçmiş zaman kipinde olmasını fiilin mazide gerçekleştiği anlamında bir hakikat olarak almak mümkündür. Bu kullanımın mecazi anlamı ise mazi fiilin dil alimlerinin deyimiyle “deymume ve istikrar” anlamında kullanılmasıdır. Yani diğer bir ifadeyle mazi kip burada zamandan ziyade fiilin olmuş bitmiş değiştirilemez bir gerçek oluşuna delalet eder. Bu anlamıyla bu ifade Âdem'in isimleri öğrenmesinin şüphesiz bir şekilde gerçekleştiğini bir sonraki aşamaya geçildiğini gösterir.

Bu cümlenin içerdiği ikinci hüküm, cümlenin temel iki umdesi -yani fiille fail- arasındaki isnattır ki bu isnadı da mecaz-hakikat ayrımına tabi tutabiliriz. Nitekim yorumcuların ayet hakkındaki birçok tartışması bu konudur. Daha açık bir ifadeyle Allah isimleri Âdem'e doğrudan mı öğretmiştir yoksa vesileler aracılığı ile ve dolaylı yollardan mı öğretmiştir. “Hz. Ömer Kudüs'ü fethetti” sözümüz fetih fiilinin Hz. Ömer'e ait oluşu açısından bir mecaz içermektedir. Zira Kudüs'ü bilfiil fetheden yalnız başına Hz. Ömer değil onun tüm ordusudur. Aynı şekilde Allah'ın Âdem'e isimleri öğretmesini ilim, irade ve kudret yönünden Allah'a atfedip gerçek hayatta yaratılmasının vesileler aracılığı ile olduğunu söylemek mümkündür ki bu konuyu alimler etraflıca tartışmışlardır.

İlham ile İstılah Arasında Dil

Lafızları hakiki anlamlarına ve ayeti zahirine hamleden yorumcular isimlerin Âdem'e arada bir vesile olmaksızın doğrudan öğretildiğini söylerler ki bu işi ilham, vahiy, tevkif gibi isimlerle isimlendirirler. Yani onlara göre isimler, konuşulan dil veya diller peygamberlere ilahi sözlerin vahyedilmesi gibi Hz. Âdem'in zihnine olağanüstü bir şekilde hazır olarak yüklenmiştir. Diğer grup ise ilahi ta'limi sadece kudret, irade etme, ilmi ile takdir edip tasarlama gibi yönlerden Allah'a atfetmiş fakat gerçek hayatta yaratılmasının vesileler aracılığı ile olduğunu söylemişlerdir. Bu vesilelerin en genel tanımı anlaşma anlamına gelen ıstılah, tevatu', muvazaa⁷ gibi isimlerdir. Yani insanlar tabiattan taklit yoluyla aldıkları sesleri belirli anlamlara semboller yapmak üzere kendi iradeleri ile sulh edip anlaşmışlardır. Allah insanlara böyle bir güç ve imkân verdiği için bu fiil esasen Allah'a atfedilir ki ayet bunu ifade eder. İstılahı savunanların ilhamı savunanlara yönelttiği ciddi eleştiriler ve sorular vardır. Bu sorulara ilaveten dil olgusunun var edilmesini doğrudan yaratıcıya dayandırarak yukarıdaki ayete dış dünyada bir karşılık bulma gayreti bazı alimleri ilham ve ıstılah anlayışlarını sentezlemeye zorlamıştır. Bu cümleden olarak Ebu İshak El- İsfârî'nî ve bir grup eş'ari alim dile başlangıç teşkil edecek kadar bir miktarın zorunlu olarak tevkifi yani ilham ve vahiy benzeri bir tecrübe ile var edildiğini söylemişlerdir.⁸ Bu alimlerin yaklaşımı ilk insanın ve eşinin nasıl var edildiğini izah eden yaygın teori ile yöntem olarak aynıdır. Zira bu teoriye göre ilk insan ve eşini olağanüstü ve ani bir şekilde Allah tarafından yaratılmış, sonraki insanlar ise bir anadan babadan doğal yolla doğmuştur. Yine aynı yaklaşım kâinatın ilk yaratılışını veya ilk maddeyi Allah'a atfedip daha sonrasını sebeplerin etkileşimine ve devinimine atfeden filozofların yorumunda da karşımıza çıkmaktadır. İstılah ile ilham teorileri arasındaki çatışmayı izale etmek için benimsenen diğer bir yol tevakkuftur. Yani bu tartışmada her iki teorinin de doğru olabileceğini kabul edip ayetin delaletinin zanni olduğunu söylemektir. Tevakkufu tercih eden Cüveyni ve Gazzali dillerin aslının hem vahiy benzeri bir tecrübe ile başlamış olmasının hem de insanların teşebbüsü ile üretilmiş olmasının aklen mümkün olduğunu günlük hayattan örneklerle açıklar. Fakat dilin ilham olduğunun yukarıdaki ayete dayandırılmasına farklı yönlerden itiraz ederler. Bunlardan biri ta'limi esma ayetini Âdem'e dil üretme melekesinin verilmesi anlamında bir mecaz olarak tevil etme imkanındır. Yani bu ayeti ıstılah teorisini onaylayan bir delil olarak kullanmak mümkündür.⁹

Talimi esma ayetinin ıstılah teorisine delaleti her ne kadar alimler arasında tartışma konusu olmuş ise de bu teorinin dilin gelişiminde çok önemli bir temele işaret ettiği bir gerçektir. Ferruh Kahraman Müslüman alimlerin ıstılah teorisi çerçevesindeki açıklamalarını isabetli olarak ta'limi esma ayetinin kevnî bir ispatı olarak görür ve modern bilimlerin dilin kökenini tam olarak açıklamaktan aciz kaldığını iddia eder. Modern bilimlerin bu aciziyeti ona göre insanlık tarihini anlatan dini verileri inkâr etmekten kaynaklanmaktadır.¹⁰ Kahraman'ın geleneksel ıstılah teorisini ayetin kevnî bir yorumu olarak kabul ederken bu teoriyi benimseyip geliştiren modern bilimlerin dilin kökenini açıklamaktan aciz kaldığını söylemesi teorik bir çelişki olarak görünmektedir. Bu yorum yukarıda bahsettiğimiz eş'ari alimlerin ıstılah ve ilham teorilerini sentezleme çabasına benzemektedir. Yani Kahraman dilin başlangıcını modern bilimlerin inkâr ettikleri ilham teorisine açıklamakta devamını ve gelişmesini ise modern bilimlerin benimseyip geliştirdiği ıstılah teorisine açıklayarak iki teoriyi sentezlemektedir. Daha basit

⁷ Ebu'l-Feth İbn Cinnî, *el-Hasâis* (el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmmetu li'l-Kitab, ts.), 1/45.

⁸ İmâmu'l-Harameyn Cüveynî, *el-Burhân fi Usûli'l-Fıkh*, thk. Salâh bin Muhammed bin Avîda (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1/44.

⁹ Ebu Hâmid el-Gazzâlî, *el-Mustasfa*, thk. Muhammed Abdu's-Selâm Abdu's-Şafi (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 181.

¹⁰ Ferruh Kahraman, "Hz. Âdem'e Öğretilen İsimler: İslâmî İlimlerde Dilin Kökeni, Modern Bilimlerde Dilin Önemi", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (15 Aralık 2021), 380.

konusarsak Kahramanın da benimsediği sentezci yaklaşıma göre dilleri Allah (c.c.) başlatmış insanlar devam ettirmiştir. Bu yönüyle bu açıklama yöntem olarak Hz. Âdem'in ve eşinin olağanüstü bir şekilde yaratıldığı, çocuklarının ise evlilik gibi doğal süreçler dahilinde çoğaldığı iddiası ile birebir aynıdır. Yani dillerin hikayesi insanlığın kendi hikayesinden ve kâinatın yaratılış hikayesinden farklı bir hikâye değildir. Yaratan bu hikâyenin sadece başlangıcında vardır.

Bu müşkil durum karşısında bizim yaklaşımımız şudur. İnsanın bugün sahip olduğu dil ve beyan kabiliyetinin sonradan varedilmiş veya tedricen kazanılmış muazzam ve kompleks bir yetenek olduğu herkesçe kabul edilen tartışmasız bir gerçektir. Tartışma konusu bu varedilişin hangi süreçler sonucu ve nasıl gerçekleştiğidir. Kur'an ayetlerinin tartışmasız olarak ortaya koyduğu husus bu süreçlerin tesadüfen değil bilakis ilahi bir senaryo dahilinde gerçekleştiği ve bu süreçlerdeki zamanlar üstü failin Allah (c.c.) olduğudur. Ayetin ifadesiyle isimleri Âdem'e öğreten Allaktır (c.c.). Seküler bilim bu gerçek faili ya inkar etmekte ya da hiç yokmuş gibi konuşmaktadır ki Kahraman'ın eleştirisi bu anlamda yerindedir. Fakat gerçek fail olan Allah (c.c.) tasdik edildikten sonra dilin oluşum süreçlerinin ayrıntılarına dair yapılan yorumlar zanni yorumlardır. Örneğin ıstılah teorisi dilin oluşumunda ve gelişiminde rol oynayan bazı hakikatlere işaret eder. Fakat dilin oluşumunu ve gelişimini sadece bu teoriyle açıklayamayız. Veya aşağıda açıklayacağımız üzere dilin başlangıcına mahsus olmayan ve geleneksel yorumdan daha farklı bir anlamıyla ilham dilin gelişiminde çok önemli rol oynayan bir gerçektir fakat tek gerçek ilham değildir. Özetle söyleyecek olursak dilin başlangıcını ilahi bir ilham ile, devamını ise beşeri bir ıstılah ile açıklamak yöntemsel açıdan sorunludur. İdeal formül dilin oluşum ve gelişiminin her aşamasına nüfuz eden ilham ve ıstılah teorileri geliştirmek, gerekirse yeni teoriler ortaya koymaktır. İlham ve ıstılah teorileri ayetin bahsettiği ilahi talimin yegane açıklaması değil cüzî açılımlarıdır.

Ta'lim-Teallüm veya Fiil-İnfial

Âdeme isimlerin öğretilmesini Âllah'a atfetmek dilin doğuşunu olağanüstü senaryolara bağlamayı gerektirmez. Zira Gazzâlî'nin de dikkat çektiği gibi talim fiilini Allah'a nisbet etmek bu fiile olan ihtiyacı tahrik etmek, insanı ona yönlendirmek anlamına gelebilir ki tüm fiillerimiz bu anlamıyla Allah'a atfedilir.¹¹ Nitekim Kur'an'da Allah'ın insana bilmediklerini öğrettiği açıkça söylenir.¹² İbni Haldun da dil melekesini diğer melekelerle benzeterek aynı gerçeğe dikkat çeker. Yani dil melekesi de diğer melekeler gibi doğal süreçler dahilinde ve tekrar ede ede kazanılan bir yetenektir.¹³ Rabbani talim mazinin meçhul diplerinde meydana gelmiş tekil ve olağanüstü bir olay değildir. Bu fiil insan türünde taallüm olarak ortaya çıkan bir infialdir. Bu anlamıyla bu fiil devam edegelen bir ilhamdır ve her bir insan bu ilhama adaydır. İnsanda tecelli eden bu ilhâmın kaynağı Allah'tır. Bu yönüyle ayetteki alleme fiilinin Allah'a isnad edilmesi her yönüyle hakikattir.

ÂDEM

"Âdem'e isimlerin hepsini öğretti" cümlesi bir fiil cümlesidir ve birden fazla hüküm içermektedir. Bu cümledeki içerdiği birinci hüküm cümlelerin temel iki umdesi yani fiille fail arasındaki isnattır. Yani cümledeki fiilin failinin Allah (c.c.) olduğudur ki bu hükmün hangi anlamda hakikat hangi anlamda mecaz olduğunu yukarıda inceledik. Cümlelerin içerdiği ikinci hüküm isimleri öğrenenin Âdem isimli varlık olduğudur. Alleme fiilinde olduğu gibi Âdem ismi de mecaz ve hakikat arasında gidip

¹¹ el-Gazzâlî, *el-Mustasfa*, 181.

¹² *Kur'an-ı Kerim*, ts., Alak 93/5.

¹³ Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldûn, *Târîhu İbni Haldûn*, thk. Halil Şahhâde (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 1/765.

gelmektedir. Şöyle ki; ayetin dillerin doğuş ve gelişimine işaret ettiğini söyleyip bu doğuş ve gelişimi ıstılah ve meleke teorileriyle izah edenler Âdem'den kastın mecazen tüm Âdemoğulları olduğunu zorunlu olarak söylerler. Zira dil melekesi sadece ilk insana mahsus değildir. Zemahşeri bu yorumu ispat için örnek olarak Haşim ve Mudar gibi şahıs isimlerini verir. Bu isimler kabilelerin büyük dedelerinin isimleridir. Fakat bu isimler kabilenin tüm fertleri için kullanılabilir.¹⁴

Âdem'in tüm insanlar anlamında mecaza hamledilmesini gerektiren diğer bir husus kıssanın bağlamıdır. Şöyle ki ayetin içinde geçtiği kıssada Âdem'in yükselişine itiraz edenler tek bir birey değil bilakis tür olarak meleklerdir. Yani melekler tek bir bireye değil o bireyin şahsında yeni bir türün doğuşuna karşı çıkmaktadırlar. Özellikle meleklerin "kanlar dökecek ve bozgunculuk yapacak birini mi halife yapacaksınız" itirazı meleklerin Âdem'i de daha önceki türler gibi kendi aralarında birbirini öldürecek yeni bir tür olarak algıladıklarını gösterir. Kıssada resmedilen sahne yaklaşık olarak budur. Bunu böyle kabul etmez isek "kanlar dökecek kimse" ibaresini kendi kanını döküp intihar eden tekil bir Âdem manasına hamletmemiz kaçınılmaz olacaktır ki böylesi bir tasavvur yakıştırmaya ve mizahi bir tasavvurdur. Sonuç olarak Âdem'in bu hikâyede tür olarak tüm insanlığı temsil eden bir mecaz olduğu Arap dili açısından sorunsuz, kıssanın manevi nazmı yani anlam örüntüsü açısından zorunludur.

Âdem'in Bireyselliği

Âdem'in bu ayette mecazen bir tür olarak insanlığı temsil etmesi inkâr edilemez bir yorum olmakla birlikte ayetin içinde yer aldığı kıssa Âdem'in tekilliğine ve özel biri oluşuna vurgu yapmaktadır. Zira kıssada Âdem meleklere bir proje olarak sunulurken halife olarak tanımlanmış fakat kendisine "ey Âdem" diye özel bir isimle hitap edilmiştir ki bu ismin alem yani bireye mahsus özel bir isim oluşunda bir şüphe veya tartışma yoktur. "Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini alemler üzerine seçti."¹⁵ ayeti ve benzerleri Âdem'in bir şahıs olduğunu açıkça göstermektedir. Buna ilaveten Kur'an'da insanlara ey Âdemler diye değil ey Âdemoğulları diye hitap edilir. Halbuki kıssada geçen halife sıfatı böyle değildir. Zira insanlar birçok ayette halife oğulları diye değil halifeler olarak isimlendirilirler. Âdem'in bu kıssada insan türünü temsil etmesine rağmen özel isimle anılması bir çelişki değildir ve bu kıssanın sadece Âdem'e mahsus olduğunu göstermez. Bilakis her bir Âdemoğlu için bu kıssa tekrar tekrar sahneye konmaktadır ve her bir Âdemoğlunun kendine mahsus bir ismi ve bireyselliği vardır. Sonuç olarak kıssada Âdem'in bireyselliğine yapılan vurgu ne tesadüf ne de mecazdan kaynaklanan bir anlam taşmasıdır. Kıssanın zahirine göre Âdem bir birey olarak seçilmiş isimleri bir birey olarak öğrenmiştir. Eğer ayetin ifade ettiği nihai anlam insan türü olsa idi bu anlam daha açık ifadelerle anlatılabilir idi. Nitekim bu mealde ayetler mevcuttur. Bunun en sarih örneği "Rahmân, Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı, ona beyanı öğretti."¹⁶ mealli ayetleridir. İnsan Suresi girişi diğer bir örnektir. Âdem isminin bu kıssada ifade ettiği bireysellik vurgusu ilham teorisini aşağıda açıklayacağımız üzere farklı anlamlarla şerh etme imkânı doğurmaktadır.

Nedensellik Bireysellik Arasında Dil

"Âdem'e isimlerin hepsini öğretti" ayetini insanın dil üretme kabiliyeti anlamında bir mecaz olarak anlamak yanlış değildir. Fakat bu kabiliyeti yukarıda işaret edilen meleke ve ıstılah teorileri ile sınırlamak yanlıştır. Zira dil üretim kabiliyetini mekanik doğal süreçlere indirgeyip nedenselliğe

¹⁴ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr Zemahşerî, *el-Keşşaf 'an Hağâ'iki Gâvâmi'it-Tenzil* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), 1/124.

¹⁵ *Kur'an-ı Kerim*, Âli İmrân 3/33.

¹⁶ *Kur'an-ı Kerim*, er-Rahman 55/ 1-4.

bağlamak Yaratanı kabul etmeyen birine göre de makul ve cazip olabilir. Nitekim modern dil teorileri Yaratanı hesaba katmaksızın bu kabiliyeti doğal süreçlere bağlar. Dolayısıyla Kur'an'a inanan biri hem nedensellik vartasına düşmeden hem de uzak geçmişte yaşanmış olağanüstü bir vahiy veya ilham tecrübesi iddia etmeden Allah'ın Âdem'e isimleri öğretmesinin ne anlama geldiğini izah etmelidir. Veya Allah'ın bu eyleme ne zaman ve nerede müdahil olduğunu, O'nun (c.c.) asıl fail oluşunun ne manaya geldiğini izah etmelidir. Esasen bu sorunun cevabı yukarıda Gazali'den naklettiğimiz genel prensibin içinde mevcuttur. Yani Allah'ın Âdem'e isimleri öğretmesi, dile olan ihtiyacı hissettirmek, bu fiilin sebeplerini takdir edip insanı ona yönlendirmek anlamında bir mecazdır ki tüm fiillerimiz bu anlamıyla Allah'a atfedilir.¹⁷ Gazalinin yorumu isabetlidir. Fakat dil üretiminin insan yerine Allah'a atfedilmesi mecaz değil hakikattir. Zira bir fiili birine gerçek anlamıyla isnad etmek için fiilin doğuracağı sonuçları failin bilmesi ve hedeflemesi ve o fiili yapmaya muktedir olması gerekir. Dilin doğuşu ve gelişimi üzerinde düşündüğümüz zaman bir bireyin bütün bir dili üretmesinin mümkün olmadığını anlarız. Böyle bir teşebbüs teorik olarak makul ve mümkün görünse bile bu pratik açıdan mümkün değildir. İnsan bireyi dünyaya geldiği zaman dili çevresinde hazır olarak bulur. Dili şekillendirmek bir yana bilakis dil tarafından şekillendirilir. Bireyleri fazlasıyla aşan bu yapı zamana ve mekâna yayılmış canlı bir organizmadır. Bir bireyin, kullandığı dile etkisi bir hücrenin içinde bulunduğu bünyeye etkisi kadardır. Hücre içinde bulunduğu bünyeyi tek başına şekillendiremez. Bilakis bünye tarafından şekillendirilir.

Dil birey tarafından üretilen bir yapı olmadığı gibi toplum tarafından kasıtlı yapılmış ortak bir sözleşme de değildir. Her ne kadar ıstılah teorisine göre dil ortak sözleşmeler bütünü olarak nitelense de bu insanların kullandıkları dili benimsedikleri anlamında bir mecazdır. Zira böyle bir sözleşmenin ne varlığı ispat edilebilir ne de kimler tarafından ne zaman, nerede yapıldığı tespit edilebilir. Bu konudaki çalışmalar dillerin doğup gelişmesinin zannedilenden çok daha uzun ve karmaşık süreçlerde gerçekleştiğine işaret etmektedir.¹⁸ Kabaca bir benzetmeyle dil zamana ve mekâna yayılmış sürekli değişen canlı bir organizmadır. Diğer canlı organizmalar gibi başka canlıların bünyelerinde doğar gelişir ve zamanla müstakil hale gelirler. Daha ötesi kendi bünyelerinden yeni diller doğurarak yaşamaya devam eder veya ölürler. Bu yönleri dikkate alacak olursak dilin Allah tarafından her bir bireye takdir edilmiş bir kader olduğunu ve bu kaderin Allah'a atfedilmesinin hakikat olduğunu söyleyebiliriz. Hücreler bir araya gelerek bünyeyi teşkil ettikleri gibi aynı şekilde dilin zamana ve mekâna yayılmış bireysel üretimleri ve kullanımları dilin bütününe meydana getirir. Bu bireysel üretimleri ve kullanımlar yönüyle dilin insan yapımı olduğu söylenebilir. Fakat bu bireysel üretimlerde bireylerin bütün olarak bir dil oluşturma veya geliştirme kasıtları yoktur. Bu kastın varlığı ancak bireyleri aşan bütüne bakıldığında görülebilir. Bunu Arap dili ile örneklendirebiliriz. Arap dilinin gelişimi ve evrimi diğer dillerde olduğu gibi bu dili kullanan göçebelerin binlerce yıl süregelen tasarrufları sayesinde olmuştur. Fakat bu tasarruflarında dil üretip geliştirme diye ortak bir kasıtları olmamıştır. Arapçanın bir araç olarak gelişip mükemmelleşmesi bedevilerin eliyle gerçekleşen fakat onların hedeflemedikleri ve ummadıkları bir sonuçtur.

Bu gerçeği meşhur dilci İbni Cinni iki teori arasında yaşadığı ve bir türlü kurtulamadığı uzun tereddüdü itiraf ederek dile getirir. Şöyle ki: İbni Cinni, mensup olduğu mutezile mezhebine uygun olarak bir taraftan dilin doğal süreçlerde insanlar tarafından üretildiğini kabul ettiğini söyler. Fakat diğer

¹⁷ el-Gazzâli, *el-Mustasfa*, 181.

¹⁸ Steven Roger Fischer, *Dilin Tarihi*, çev. Muhtesim Güvenç (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022), 53.

tarafından Arapçanın sahip olduğu inceliklerin, hassasiyetin, güzelliklerin neredeyse sihir derecesine çıktığını ve dilin bu özelliklerinin insan tarafından planlanmasının mümkün olmadığını dolayısıyla bu işin ancak vahiyle olacağı sonucuna ulaştığını söyler.¹⁹ İbni Cinni tereddüdünde haklıdır. Dil parçaları itibariyle insanlar tarafından doğal bir şekilde adım adım üretilip geliştirilir. Fakat bütünü itibariyle bireylerin ilim ve iradelerini aşan büyüleyici bütün bir yapı olarak karşımıza çıkar dil. Bu yönüyle dil, onu konuşan topluma Allah (c.c.) tarafından üflenmiş bir ruh gibidir. İnsan vücudunu yaratma iradesi onu oluşturan hücrelere isnad edilemeyeceği gibi dilin bütününe oluşturmak iradesi de onu konuşanlara isnad edilemez. Her iki yapı da külli bir iradenin sonucudur. Dilin Allah'tan (c.c.) gelen bir ilham olduğu böyle anlaşılabilir. Dolayısıyla insana dil öğretmeyi Allah'a (c.c.) atfetmek için tarihin meçhul derinliklerinde yaşanmış olağanüstü ve bir kişiye mahsus bir ilham tasavvur etmek zorunlu değildir.

Dil Allah'ın topluma üflediği bir ruh ise bu ruhu en iyi yakalayanlar o dili en iyi kullananlardır ki bu işi çoğunlukla en iyi edebiyatçılar ve şairler başarır. Edebiyat ve şiir bireysel gayret ve eğitimden daha ziyade doğuştan getirilen bireysel ve ilahi bir mevhıbedir ki insana dili öğretmenin Allah olduğu bu anlamda da mecazen doğrudur.

EL-ESMA

Yukarıdaki bölümlerde ıstılah ve ilham teorilerini tartışmakla aslında Âdem'e öğretilen isimlerin ne olduğundan kısmen bahsetmiş olduk. Fakat ayetten maksadın insana dillerin öğretilmesi olduğu yorumcuların tek ve nihai iddiası değildir. Modern dönem müfessirleri ayetten kastın insana dil melekesi verilmesi olduğunu kabul etmekle birlikte onlar için nihai hedef dil aracılığı ile insana ilimlerin öğretilmesidir. Mesela Tahir bin Aşur bu ayeti tefsir sadedinde Âdeme isimlerin öğretilmesinden maksadın insanın konuşabilen ve dil aracılığı ile başkalarıyla iletişim kurabilen bir varlık kılınması olduğunu söyler. Ona göre ilimler birtakım müsemmalara isimler koyup onların başkalarına kolayca iletme maksadıyla tariflerini yapıp sınırlarını belirlemektir.²⁰ Benzer yaklaşımı Tahir bin Aşurdan önce Said Nursi'de de görürüz. Nursi talimi esmayı Âdemoğulları türüne ilham olunan bütün ilimlerin ve fenlerin talim edilmesi olarak yorumlar.²¹ İnsan telâhuk-u efkârla meydana gelen binlerce fünün sayesinde Hz. Âdem'in tüm isimleri öğrenme mucizesine mazhar olur.²² Nursi'den ve İbni Aşur'dan daha önce Reşit Rıza da ayeti benzer şekilde yorumlar. Meleklerin bilgisinin ve pratiklerinin sınırlı olduğuna, insanın ise bu iki hususta sınırsız olduğuna dikkat çeken Reşit Rıza, Allah'ın Âdem'e isimleri öğretmesinin insanın nefesine bir sınırlama ve tayin olmaksızın her şeyin bilgisini koymak anlamında olduğunu ve bu imtiyaz sayesinde halife olmayı hak ettiğini söyler. O'na göre ayetteki isimlerden kasıt müsemmalardır. Zira lafızla mana arasındaki bağlantı çok kuvvetlidir ve ikisi arasında zihnen çok hızlı geçiş yapılabilir.²³

Bilindiği gibi modern dönem Ziya Paşa'nın tabiriyle mülk-i islam için viraneler zamanı iken diyarı küfür için beldeler kaşaneler deveranıdır. Dolayısıyla modern dönem müfessirlerinin yorumlardaki ilimler ve fenler vurgusunun o dönemki İslam dünyasının kanayan yarası olan cehalet, ümitsizlik ve geri kalmışlığı dini söylemler ile tedavi etme gayretinin izlerini taşıdığını söyleyebiliriz. Bu meyil

¹⁹ İbn Cinni, *el-Hasâis*, 1/48.

²⁰ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye li'n-Neşr, 1984), 1/410.

²¹ Bediuzzaman Said Nursi, *Sözler* (İstanbul: Söz Basın Yayın, 2012), 538.

²² Bediuzzaman Said Nursi, *İşârâtü'l-İcâz* (İstanbul: Söz Basın Yayın, 2012), 353.

²³ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr* (el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmmetu li'l-Kitab, 1990), 1/218.

günümüzde de devam etmektedir. Örneğin Ferruh Kahraman bu meylin tesiriyle Âdem'e öğretilen isimleri insan anatomisiyle, sinir sistemiyle, kültür ve teknoloji üretimiyle dahi bağlantılandırmıştır.²⁴

Ayete yapılan yorumların sahiplerinin ilgilerini yansıtmaması ve kendi dönemlerinin izlerini taşıması yorumların yanlış olduğu anlamına gelmez. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi yorumları doğru-yanlış yerine külli-cüz'i şeklinde nitelemek daha sağlıklıdır. Yorumların değerini yükselten şey akla gelecek sorulara cevap vermesi, ayrıntıları metnin ana maksatları ile anlamlı bir bütün haline getirmesi, ifadelerin gerçek hayatta karşılıklarını keşfederek cümlelerin belagatini yakalamasıdır. Âdem'e öğretilen isimlerin günlük hayatta kullanılan isimler olduğu veya dil kabiliyeti olduğu veya bu kabiliyet vasıtasıyla tahsil edilen tüm ilimler olduğu iddialarına bu açıdan baktığımızda yorumların yanlış olmadığını görürüz. Fakat buna rağmen bazı sorular cevapsız kalmakta konu bütünlüğü tam olarak sağlanamamaktadır. Âdem'in varlıklara isim takıp dil geliştirebilmesi veya bu dil sayesinde bilimlere keşfetmesi onun diğer türler üzerinde hakimiyet kurmasını sağlamıştır ve bu onun üstünlüğünü ispat eder. Fakat yaratıcının nihai hedefi bu üstünlüğün ispatı mıdır? İnsanın bu üstünlüğü meleklerin şikâyet ettiği kan döküp bozgunculuk yapma aybını telafi eder mi? Bu kıssanın maksadı insanın üstünlüğünü meleklerle mi ispat etmektir. Eğer öyle ise bu kıssanın Kur'an'da insanlara anlatılmasının hikmeti nedir. Bu kıssa gayba inancı hangi açıdan desteklemekte bu konudaki şüpheleri nasıl izale etmektedir. Allah inancı bu kıssanın diliyle nasıl ifade edilmektedir?

KULLEHA

Kulleha kelimesi yukarıdaki sorulara cevap aramak için uygun bir giriştir. Zira tekit olarak irabı yapılan bu kelime cümle içinde müstakil bir öge olmayıp bir önceki ögeye tabidir. Tekidin genel fonksiyonu manayı muhatabın nefesine iyice yerleştirmek ve Arap kelimelerinde mecaz çok yaygın olduğu için muhtemel yorum hatalarını bertaraf etmektir.²⁵ Esmâ kelimesinin ifade ettiği bu tekitli çoğulluk birçok müfessirin zihninde Hz. Âdem'in gelmiş geçmiş tüm dilleri bir hamlede olağanüstü bir şekilde öğrendiği şeklinde senaryolar oluşturmuştur. Kanaatimizce bu vurgu olağanüstü bir senaryoyu ispat etmekten ziyade insan türünün potansiyel olarak sınırsız oluşuna delalet eder ki bu anlama Reşit Rıza'nın dikkat çektiğini yukarıda nakletmiştik. İnsan türünün sahip olduğu bu potansiyel sınırsızlık bireyler için elbette ki zamanın ve mekânın sınırlamalarıyla mukayyettir. Bu yönüyle el-esma ibaresinin ifade ettiği tekitli çoğulluk Âdem için sadece kendi zamanındaki isimlerin hepsi anlamındadır.²⁶ Yine aynı şekilde Said Nursi' de isimlerle kastedilen ilimlerin fenlerin telahuku efkar ile ortaya çıktığına dikkat çeker. Dolayısıyla olağanüstü bir senaryo hayal etmeye lüzum yoktur. El-esma kelimesinin aşağıda değineceğimiz gibi çok yönlü kilit bir kelime olduğu anlaşılırsa kulleha lafzının yerli yerinde bir tekit olduğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Cümlelerin belagi üslubu cümledeki vurgunun kulleha lafzı üzerinde toplandığını göstermektedir. Bu tekit lafzı Âdem'in hilafeti hak edip etmediğine dair meleklerin ortaya attığı itiraz ve şüphelere cevap teşkil eder. Yani Âdem'in hilafeti isimlerin hepsini kuşatabilmesi ile tahakkuk eder. Diğer bir ifadeyle bu lafız "Âdem isimleri gerçekten öğrendi mi?" mealli bir soruya karşı "Evet, özel misyonu için gerekli olan isimlerin hepsini öğrendi" anlamında bir cevap ve tekittir.

²⁴ Ferruh Kahraman, "Hazreti Âdem'e Öğretilen İsimler: İnsanoğlunun Gerçek Mahiyetinin Tezahürü", *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 11 (30 Haziran 2020), 39-63.

²⁵ İbn Yaş, *Şerhu'l-Mufassal*, thk. Emîl Bedî' Ya'kûb (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 2/221.

²⁶ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr*, 1/409.

İsim tekildir, bütünü bir parçasıdır ve başlangıçtır. Müsemmadan ismi soyutlayabilen isimleri birleştirerek anlamlı cümleler kurabilir. İsimler bir araya gelip ilahi kelamın cümlelerini oluşturur. Cümleler bir araya gelerek ilahi kitapları oluşturur. İsimler ilahi kelamın yapı taşlarıdır. İsimlerin hepsini öğrenmek ilahi kelamı oluşturan her bir yapıtaşını tanımak her türlü ilahi hitabı anlayacak seviyeye yükselmek demektir. Bu yüzden ayetteki kulleha vurgusu belagat açısından hayati öneme sahiptir.

ÖZETLER

“Âdem’e isimleri öğretti” mealli ayet tevilci yoruma göre ilk insanın dil geliştirme kabiliyetini, zahirci yoruma göre ise ilahi bir kaynaktan insana olağanüstü bir şekilde bilgi naklini anlatmaktadır. Farklı açılardan doğruluk paylarına sahip bu yorumlar tekrar tekrar rafine edilerek nasların içerdiği mecazlar keşfedilmelidir. Aksi takdirde bu yorumlar ne mucizevi Kur’an iddiasını ispat etmeye hizmet eder ne de Allah inancına hizmet eder. Bilakis daha çok kafa karıştırır. Unutulmamalıdır ki yorumlanan nassın kaynağı gaybidir. Gaybi kaynaklı bu nassın içerdiği iddiaları ispat için mahiyeti meçhul başka gaybi bir hikâye kullanılamaz. Âdem’in olağanüstü yaratılışı ve dilleri olağanüstü bir şekilde öğrenişi zahirci avami yoruma göre spekülâtif bir hikayedir. Âdeme dair böylesi tasavvurları hem doğunun minyatürlerinde hem de batının resim tablolarında görmek mümkündür.²⁷ Müteşabih cümlelerden oluşan bu Kur’an kıssası ilimde rasih olanların teviline muhtaçtır. Kur’an’ın muhataplarına “bir benzerini getirin” diye meydan okuması Âdem kıssası için “Reddedilmez bir Âdem hikayesi anlatın” anlamına gelir. Kanaatimizce Kur’an’da böylesi bir hikâye anlatılmaktadır. Yapılan yorumlar bu hikâyeyi keşfetmeye yardım etmelidir.

ÂDEMİN NÜBÜVVETİ İDDİASI

Kendini ve içinde yaşadığı kâinatı inceleyen her bir insan yaratılmış her şeyin bir anlam taşıdığını ve yaratanından bir mesaj getirdiğini anlayabilir. Zira tüm varlıklar yaratıcıya işaret etmekte, Allah tüm akıl sahiplerine varlıkları yaratarak konuşmaktadır. Bu yönüyle her insan Yaratanın bir muhatabıdır. Fakat bu genel muhatabiyete ilaveten Allah (c.c.) seçtiği kullarına melekler aracılığı ile veya daha değişik vesilelerle hitap eder ki bu özel insanlar Kur’an dilinde nebi ve rasul olarak isimlendirilir. Nebi ve rasul farkı tartışmalı bir konu olduğu gibi Üzeyir, Lokman ve Zülkarneyn’in peygamberlikleri de tartışmalıdır. Yine kadınlardan peygamber olup olmayacağı da alimler arasında tartışmalıdır.²⁸ Aynı şekilde Hz. Âdem’in nebi veya rasul olduğuna kesin bir şekilde delalet eden bir ayet yoktur.²⁹ Hz. Âdem’in nebi olduğu iddiası bazı âhâd haberlere ve bazı ayetlerin zanni yorumlarına dayanmaktadır. Delillerdeki bu zannilik Âdem’in peygamberliğini inanç konusu olmaktan çıkarır. Usulü fıkıh diliyle konuşacak olursak Hz. Âdem’in terim anlamıyla nebi veya rasul olduğunu ve vahiy aldığını ispat eden kat’i bir nass yoktur. Mevcut deliller ya senet açısından ya da delalet açısından zan ifade eder. Bilakis şu ayet bu konudaki mevcut zanniliğe zan katmakta bu konuda ciddi bir şüphe uyandırmaktadır: “Biz, Nûh’a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik.”³⁰ Eğer Hz. Âdem’e bir nebi olarak on sahife verildi ise bu ayette neden zikredilmemiştir?

²⁷ Özalpın - Özkartal, “Osmanlı ve Batı Resim Sanatında Yaratılış ve Cennetten Kovulma Tasvirlerinin İncelenmesi”.

²⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Nübüvvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007).

²⁹ Süleyman Hayri Bolay, “Âdem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988).

³⁰ en-Nisa 4/163.

Bu sorunun kesin bir cevabını bulmak mümkün olmadığı gibi nübüvvetle ilgili yukarıda işaret edilen tartışmalarda kesin sonuçlara ulaşmak da mümkün değildir. Zira Âdem'in nebi olduğuna delalet eden hadislerin sahih olma ihtimali mevcuttur. Ayrıca nebi, rasul, vahiy gibi kelimeler terim anlamları ile sınırlı olmayıp daha geniş sözlük anlamları da vardır. Bu geniş anlamlar terimlerin kesişme noktalarında gri alanlar oluşturup kesin sınırlar çizmeye engel olurlar. Kesinlik kesişme alanlarından uzak genel anlamlar ve kaideler hakkında iddia edilebilir ki bu kaideler makalemizin ana konusu olan Âdem'in kim olduğunu ve ona öğretilen isimlerin ne olduğunu anlamada çok önemlidir.

İlahi kelama muhatabiyetin en temel seviyesi yukarıda işaret ettiğimiz gibi bir insanın kendini ve çevresini tanıması, varlıkları birbirinden ayırt ederek, onları yorumlayarak Yaratıcı fikrine ulaşmasıdır. Âdem'in isimleri öğrenmesi büyük ölçüde buna işaret etmektedir. Bu seviyenin daha yukarısında terim anlamıyla vahiy, nübüvvet ve risalet gelir. Risalet en üst nokta olmakla birlikte tek derece değildir. "Biz peygamberlerin bazılarını bazılarına üstün kıldık."³¹ mealindeki ayet bu tertibe işaret eder. Son peygamber Hz. Muhammed ü'l-azm peygamberlerden olmasına ilaveten önceki peygamberlerde olmayan beş özelliğe sahiptir. Bir yoruma göre rü'yetullah tecrübesini bile yaşamıştır. Çeşitli tartışmalara konu olmuş bu ayrıntıların tartışma götürmez bir sonucu insanların ilahi kelama farklı seviyelerde muhatap olmasıdır. "Biz, Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik."³² mealli ayet Hz. Âdem'in peygamber olup olmadığını kesin şekilde göstermez. Fakat Hz. Nuh sonrası vahiy ile öncesi arasında bir fark olduğunu, Hz. Âdem'in daha genel bir misyonu olduğunu gösterir. Ona isimlerin öğretilmesi ve işlediği günahattan sonra rabbinden kelimeler alması bu misyonun açıklamasıdır.

ÂDEM'İN ADI

Kur'an'da Âdem hakkında kullanılan isimler ve sıfatların bağlamları yukarıdaki yorumu güçlendirip tamamlamaktadır. Şöyle ki halife, insan, beşer gibi sıfatlar türe delalet eden sıfatlardır. Bu sıfatları taşıyan türün Âdem gibi özel bir isimle temsil edilmesinin zahirci tasvire göre makul bir gerekçesi ve açıklaması yoktur. Zira özel isim aynı türden olanları birbirinden ayırt etmek için konulur. Zahirci tasavvura göre Âdem yeni türün ilk ve tek bireyi idi. İnsan türünden birden fazla birey yoktu ki bunları birbirinden ayırt etmek için özel isme ihtiyaç duyulsun. Âdem'in özel isimle anılması zannımızca bu bireyin kendi türdeşleri arasından seçilmeyi hak eden istisnai ve özel biri olması sebebiyledir. Yani Âdem ilk ve tek birey değildi. Birçok benzerinden sadece biri idi. Fakat onların yapamadıklarını yaparak isimleri öğrenmesi, hatasından dönerek deneme yanılma yoluyla yükselmesi sayesinde yeni bir üst türe dönüşmüş ve kendinden sonraki nesli için önder konumuna yükselmiştir. "Ey Âdem oğulları" hitabı ile başlayan birçok ayette insanların Âdem babalarına nisbet edilmeleri hem onlar için bir teşrifdir hem de Âdem'in yaşadığı tecrübeleri ve kazanımları hatırlatarak bu kazanımları tekrar kaybetmemeleri için bir uyarıdır. Sonuç olarak Âdem'i özel isimle anılmaya veya ona türü içinde özel bir isim vermeye değer kılan şey onun kazanımlarıdır. Bu sonuç Kur'an'ın temel ilkelerinden olan bu hayatın bir imtihan, kazanma ve kaybetme dünyası oluşu gerçeği ile örtüşmektedir. Sembolik bir yorumla "isimleri öğrenmeyi başaran Âdem benzerleri arasından seçilerek özel bir isimle anılmayı mükafat olarak hak etmiştir" denebilir.

³¹ Kur'an-ı Kerim, el-İsra 17/55.

³² en-Nisa 4/163.

İSİMLENDİRMEİNİN YÖNÜ

Yukarıda naklettiğimiz gibi Reşit Rıza'ya göre ayetteki isimlerden kasıt müsemmalardır. Zira lafızla mana arasındaki bağlantı çok kuvvetlidir ve isimden müsemmaya zihnen çok hızlı geçiş yapılabilir.³³ Reşit Rıza'nın bu yorumu sonuç itibarıyla doğrudur. Zira Âdem hem isimleri hem de müsemmalarını öğrenmiştir. Fakat Rıza'nın bu yorumu yöntem olarak zahirci yorumu besleyip ondan beslendiği için sorunludur. Zira kullandığı ifadelerden Âdem'in zihnine ilk önce isimlerin konulduğunu, sonra Âdem'in bu isimlerden müsemmalara zihnen intikal ettiğini tasavvur etmektedir. Yani Reşit Rıza'ya göre Âdem'in zihnine olağanüstü bir şekilde ilk önce isimler nakledilmiş daha sonra Âdem bu isimleri çevresindeki varlıklara takmıştır. Kanaatimizce ayet tek kişinin yaşadığı olağanüstü bir destanı değil her insanın çocukluğundan itibaren yaşadığı doğal öğrenme sürecini veciz bir şekilde tasvir etmekte, bu yaygın fiili Âdem projesinin müteal tasarımcısı ve gerçek sahibi olan Allah'a (c.c.) atfetmektedir. İnsan varlıkların isimlerine muhatap olmadan önce tıpkı diğer canlı türleri gibi görme, işitme, dokunma gibi duyuları aracılığıyla varlıkların kendine muhatap olmaktadır. İkinci aşama olarak varlıkların suretlerini manalarını zihniyle soyutlayarak onlara genel ve özel isimler takmaktadır. Yani Âdem ilk önce varlıkları tanır. İkinci aşamada onların anlamlarını zihniyle soyutlar ve bu anlamlara ses sembolleri olan isimleri takar. Öğrenme çocuklarda somuttan soyuta, benden ötekine, görünenden görünmeyene, basitten karmaşığa doğru, zamanla ve aşama aşama gerçekleşmektedir. Bu, farklı öğrenme teorilerinin ittifak ettikleri bir gerçektir.³⁴ İkinci aşamayı başarmak insana mahsus değildir. Zira birçok hayvan türü de insana kıyasla ilkel biçimlerde iletişim kurmakta semboller kullanmaktadır. Fakat insan alt türlere kıyasla çok daha ileri seviyede bir dil kullandığı için dil üretme ve kullanma özelliği insana atfedilir.

İSİMLERİ ÖĞRENMEİNİN ÖZÜ

Âdem'e isimlerin öğretilmesi denilen şey nihayetinde Yaratanın insan türüne bilgi aktarımından ibarettir. Bu bilgi aktarımı Allah'ın diğer fiillerinde olduğu gibi dışarıdan bizzat bir müdahale ile değil bilakis vesileler aracılığıyla ve sünnetullah denilen düzenli süreçler dahilinde gerçekleşir. Bu öğretim-öğrenim sürecinde Allah (c.c.) öğretici olarak aktiftir, insan ise öğrenen olarak aktiftir. Allah varlıkları ve olayları anlamlar ifade edecek bir surette yaratıp takdir eder. Yani Allah yaratarak konuşur. Bu anlamda isimleri Âdem'e öğreten hakikaten Allah'tır. İnsan bu fiile infial ile cevap verir. Yaratılmış varlıkları ve takdir edilen olayları önceki-sonraki, fayda-zarar, önemli-önemsiz, genel-özel, ben-öteki, biz-başkaları gibi birçok açıdan tasnif edip isimlerle kodlamaktan fazlası değildir öğrenmek. İnsanın bu şekilde bilgiyi kayıt ve kontrol altına alıp özümsemesi insanın hem mesuliyeti ve imtihanı, hem ihtiyacı ve imkanı, hem de meleklerin şikayet ettiği fesad ve kan dökmek için istismara açık vesilesidir. Hz. Âdem'e dair olağanüstü senaryolar bu bağlantıları atlayıp insanın bireysel sorumluluğunu yok saymakta, Âdem kıssasının vermek istediği mesajı kısmen karartmaktadır. Âdem'e isimlerin öğretilmesi Âdem'in aktif ve sorumlu olduğu bir misyondur. "Ey Âdem onlara(meleklerle) (varlıkların) isimlerini haber ver" cümlesi bu sorumluluğa bir işaret olarak anlaşılabilir.

KİLİT VE ANAHTAR İSİMLER

Üzerinde durduğumuz ayetin geçtiği kıssanın ilginçliğine ilaveten ayette geçen isimler kelimesi ayrı bir ilginçlik taşımaktadır. Farklı ayetlerde açıkça söylendiği gibi insana beyanın öğretilmesi, kitabın

³³ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 1/218.

³⁴ Suat Kol, "Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2011), 3.

öğretilmesi, bilmediği şeylerin öğretilmesi, kuş dili öğretilmesi, zırh sanatı öğretilmesi veya müfessirlerin yorumladığı gibi dilin öğretilmesi veya modern dönem müfessirlerinin yorumlarına göre bilimlerin öğretilmesi ilk okuyuşta anlaşılan makul ve açık ifadelerdir. Fakat birine isimlerin öğretilmesi hem sıradan bir insan için hem de Kur'an'ın Arapça konuşan ilk muhataplarının dil örfü açısından ilginç ve kapalı bir kullanımdır. Bu durum kelimenin kilit bir kelime olduğunu hissettirmektedir. Bu kilidi açmak ikna edici yorumlarla mümkündür. Bu maksatla atılacak ilk adım kelimenin anlamını Kur'an'ın kendine mahsus sözlüğü içinde aramaktır. Bu maksatla Kur'an'da isim kökünün kullanımlarına baktığımızda çoğunlukla Türkçedeki anlamıyla kullanıldığını görürüz. Buna ilaveten yirmi küsur ayette geçen "ecel müsemma" terkihi "belirlenmiş bir ecel" anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla bir şeye ad koymak ona bir yer belirlemek, konum tayin etmek anlamına gelir ki bu anlamın özel olsun genel olsun her isimde ve isimlendirme eyleminde mevcut olduğu söylenebilir. Nitekim ayetteki isimlendirmenin tasnif, tertip anlamlarından bağımsız düşünülmemeyeceğine selef müfessirlerinden Katade şu veciz sözle dikkat çeker: "Âdem onlara (yani meleklere) yaratılmış her sınıfı ismiyle ve ait olduğu cins altında tasnif ederek haber verdi"³⁵.

Varlıkları tasnif ederek isimlendirmek düşünme eyleminden bağımsız düşünülemez. İnsana varlığı anlamlandırmanın yolunu açan eylem bu dil-düşünce eylemidir. Zira anlamlandırma dağınık parçaların anlamlı bir örüntü şeklinde dizilip bu parçalar arasında ilişkiler varsaymaktan ibarettir. Varlıklar çokluğuyla, çeşitliliğiyle, hareketiyle ve değişimiyle insan zihni için karmaşık, anlamsız ve boğucudur. Bu karmaşık varlık dünyasını anlamlı hale getirmenin yolu onları yorumlamaktır. Yorumlamak varlıkları tasnif edip onları isim denen semboller aracılığı ile zihne aktarmakla mümkündür. Bu işlemde hem tasnif işlemi için hem de dil ile sembolize etme işlemi için kullanılan ortak araçlar isimlerdir. Bu yönüyle isimler kavramı ayet için hem müphem bir kilit hem de o kilidi açacak anahtar kavramdır. Düşünmeyi, konuşmayı hatta daha fazlasını ifade ettiği için bu bağlamda kullanılacak en veciz ve en isabetli kelime "isimler"dir.

ARAÇ VE AMAÇ İSİMLER

Bireyler arası iletişim insan türüne mahsus değildir. İnsandan daha alt türlerin de seslerle birbirleriyle iletişim kurdukları bilinen bir gerçektir. Bunun Kur'an'dan bir örneği karıncanın kendi sürüsünü "Ey karıncalar! Meskenlerinize girin ki Süleyman ve ordusu bilmeden sizi ezmesin"³⁶ diye uyarmasıdır. Alt türlerle bu ortak paydaya sahip insanın farklı yönü insanın bu özelliğinin alt türlerle kıyaslanmayacak kadar gelişmiş olması ve bu gelişimin beraberinde getirdiği diğer imkân ve özelliklerdir. Alt türler sesleri ve diğer vesileleri içgüdüsel olarak kullanarak türdeşleriyle iletişim kurarken insan türü bu iletişimi bilinçli olarak yapmaktadır. İnsanın bu bilince ulaşması ve bilincinin öz bilince evrilmesi dilin gelişiminden, ayetin ifadesi ile Âdem'in isimleri öğrenmesinden bağımsız düşünülmemelidir. Âdem'in isimleri öğrenmesi soyutlama yeteneği geliştirmiş olmasını ve isim-müsemma ayrımı yapabilmesini gerektirir. Öğretilen isimlerin sadece bazı isimlere değil tüm isimlere şamil olduğunun vurgulanması kazanılan soyutlama yeteneğinin kapsayıcı olduğuna işaret eder. Yine Âdem'in bu isimleri diğer varlıklara (meleklere) sunabilmesi onun bu yeteneğinde öz bilinç kazandığına bir işaret olarak anlaşılabilir. Yani Âdem artık varlıkları bilmekte ve onları bildiğini de bilmektedir. Herşeyi isimlendiren Âdem elbette kendini de soyutlayıp isimlendirecektir. Sonraki

³⁵ İbn Cerir et-Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah bin Abdü'l-Muhsin et-Turki (Dâru Hecr li't-Tibâati ve'n- Neşr ve'-Tevzi', 2001), 1/516.

³⁶ *Kur'ân-ı Kerim*, Neml 27/18.

aşama ise bu yeteneği en yüksek hedefe ulaşmak için kullanmaktır. Varlıkların gerçek kaynağı ve en yüksek anlamı olan Allah (c.c.) ve onun isimleri insanın soyutlama ve isimlendirme faaliyetinin en özel konusudur.

EN ÖZEL İSİMLENDİRME

Soyutlama ve isimlendirme faaliyetinin insan için en nihai ve en özel olanı varlık dünyasından yaratıcıyı soyutlayıp onu uygun isimlerle tanımlamaya çalışmaktır. Soyutlama ve isimlendirme eylemi insanda güçlü bir melekeye dönüştüğü için insan bu faaliyete kendini mecbur hisseder. İnsan zihni düşünmeden duramaz. Varlık dünyasının bütünü yine kendisiyle veya onu oluşturan parçalarıyla izah edilemeyeceği için insanın yaratıcı fikrine ulaşması zorunlu bir sonuç gibidir. “Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe olur mu?”³⁷ mealli ayet ve benzerleri bu zorunluluğu açıkça dile getirir. Makalemizin eksenini olan “Âdem’e isimlerin hepsini öğretti” mealli ayet Âdem’e gelişmiş bir soyutlama ve isimlendirme yeteneği bahşedilmesini anlatırken diğer bir Kur’an pasajı bu yeteneğin en yüksek hedefini ve fiilen kullanılmasını anlatır:

“Hani Rabbin Âdem oğullarının bellerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine şahit tutarak: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sormuştu. Onlar da: “Evet, şahitlik ederiz ki sen bizim Rabbinizsin” demişlerdi.”³⁸ Birçok alime göre ayetin anlattığı sözleşme insanın Allah’ın varlığını ve birliğini kavrayabilecek nitelikte yaratıldığını ifade eden mecazi bir sözleşmedir³⁹. Kanaatimizce talimi esma bu ilahi sözleşmenin ön hazırlığıdır. Bu yüzden Âdem kıssası bu sözleşmeden bağımsız ele alınmamalıdır. İnsanın düşünme ve konuşma yetisini sanatkarın kendi sanatı ile kurduğu diyalogla canlandırıp örneklediren bu belâğ Kur’an anlatısı işaretlerle doludur.

Mesela pasajdaki “Onları kendilerine şahit tuttu” cümlesi insanın öz bilinç kazanmasına ve yaratıcı düşüncesinin de bu öz bilinç ile birlikte doğup olgunlaştığına bir işaret olarak anlaşılabilir. Şahit olmanın Arapçadaki kök anlamı önemli bir olaya uyanık bir bilinçle şahit olup onu yaşamaktır.⁴⁰ Mesela “şehide fûlan el-veğâ” cümlesi “Filanca şahıs savaşa bilfiil katıldı.” anlamına gelir. Savaşı uzaktan seyreden kimse için bu ifade kullanılmaz. İnsanı kendi nefesine şahit tutmak onu kendi varlığının farkına vardırırmak ona özbilinç bahşetmektir. Bu özbilinç ona kıyas yoluyla yaratıcının varlığı düşüncesine ulaşma imkânı verir.

Pasajdaki diyalogun diğer bir işareti insanların kesin bir yaratıcı inancına ulaşmasının tereddütlü sorgulamaların ve gidiş gelişlerin ardından tedricen gerçekleştiğini ima eder bir üslupta olmasıdır. “Ben rabbiniz değil miyim?” sorusu “Hala şüpheniz mi var?” anlamında bir sorudur ve önceki aşmalarda yaşanan sorgulamaları, tereddütleri veya muhtemel şirk saplantılarını ima eder. İnsanların tekitli “belâ şehidna” cevabı şüphelerin izale olduğunu ve ulaşılan yaratıcı düşüncesinin şühud derecesindeki kesinliğini ima eder. Pasajın diğer bir işareti iz edatında gizlidir. Müphem geçmiş zamanı⁴¹ ifade eden bu edat her ne kadar bu olayın geçmişte meydana geldiğini ifade etse de “bellerinden zürriyetlerini alınması” ibaresi bu geçmiş zamanın ne olduğunu açıklar. Şöyle ki: “Zürriyetlerini bellerinden almak” ve benzeri ibareler⁴² insanın yaratılış aşmalarından ilkinde yani dölleyici hücrenin babadan anneye

³⁷ *Kur’ân-ı Kerim*, İbrahim 14/10.

³⁸ *Kur’ân-ı Kerim*, Araf 7/172.

³⁹ Y. Şevki Yavuz, “Bezm-i Elest”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 6/107.

⁴⁰ Ahmed İbn Fâris, *Mû’cemu Mekâyisi’l-Lüğa*, thk. Abdüsselâm Hârun (Dâru’l-Fikr, 1979), 3/222.

⁴¹ İbn Yaîş, *Şerhu’l-Mufassal*, 3/120.

⁴² *Kur’ân-ı Kerim*, Tânk 86/7.

geçmesine işaret eder. İlahi sözleşmenin bu esnada yapılması insanı böylesi bir sözleşmeye muktedir kılan özelliklerin yaratılışın ilk aşamasında insanda mevcut olduğuna yapılan bir imadır. Nitekim bu gerçeğe paralel olarak insanın beyan ve dil yeteneğinin sonradan geliştirilen ve bazı bireylere mahsus arızı bir özellik olmadığı, bilakis genlerle kodlanarak ebeveynden çocuğa geçen ve tüm türü kapsayan kalıtsal bir özellik olduğu artık bilinmektedir. Buna paralel olarak bazı dilbilimciler evrensel bir gramerin ve mecazi de olsa insan beyninde bir dil öğrenme aygıtının varlığını iddia eder.

Bu yaklaşımı onaylayan diğer bir müşkül ilahi sözleşmenin Âdem'in kendisine değil de onun çocuklarına nispet edilmesidir. Halbuki Âdem Kuran'ın nassıyla⁴³ seçilmiş bireylerden olması hasebiyle insanı onurlandıran böylesi bir diyalog ve sözleşmeye kendi neslinden daha layıktır. Bu müşkülün çözümü şudur: Bu kullanımın maksadı soy vurgusudur. Nitekim "Ey Âdemoğulları" hitabının kullanıldığı diğer ayetlere baktığımızda bu ayetlerin günah düşüncesi ve örtünme ihtiyacı gibi Âdem soyunu diğer türlerden ayıran olgulardan bahsettiğini görürüz⁴⁴. Mezkûr ilahi sözleşme bireysel teşebbüsle kazanılan hususi ve bireysel özelliklerden daha ziyade Âdem soyunun sahip olduğu kalıtsal ortak kazanımların varlığını ifade eder. Bu ifade müteal yaratıcı düşüncesine ulaşamamış veya bu inancı olgunlaştırıp şirk saplantısından zihnen kurtulamamış, Âdem soyu gibi ilahi bir sözleşme yapacak olgunluğa erememiş diğer soyların varlığını mefhumu muhalefe yoluyla ima eder.

İlahi sözleşmenin gerekçesini açıklayan sonraki ifadeler de aynı şekilde yaratıcı düşüncesinin aşamalı olarak olgunlaştığını ve bu düşünceye yatkınlığın nesilden nesile tevarüs edilen ortak bir özelliğe dönüştüğünü ince imalarla pekiştirir: "Kıyamet günü, "biz bundan habersizdik" demeyesiniz diye. Yahut, "Önce atalarımız Allah'a ortak koştı. Biz de nihayet onların ardından gelen bir nesildik. Şimdi bâtıla saplanıp kalanların yaptıkları yüzünden bizi helâk mi edeceksin!" demeyesiniz diye"⁴⁵ Yukarıda açıkladığımız gibi varlığın anlamını düşünmeyip yaratıcıyı yaratılmışlardan soyutlayamamak insan türünün özelliklerine aykırıdır. Yaratanı düşünme insan için bir melekedir. Neredeyse zorunludur. Yaratanın varlığından gaflet insan türünün düşünsel, kalıtsal özelliklerine aykırıdır. Böylesi bir gaflet veya şirk saplantısı insanın kaderi değildir. Bilakis ilahi rahmet yaratana ulaşmayı ve olası şirk saplantılarından kurtulacak istidadı tedrici olarak kullarına bahşetmiş tabiri caizse onları kendisini zorla tanıtmıştır. Bu istidad özellikle Âdem oğulları denen soyda babadan oğula geçen kalıtsal bir özelliğe dönüşmüştür. Diğer bir ifade ile Allah (c.c.) gafleti ve şirki değil hidayeti ve tevhidi Âdem oğullarının genlerine bir kader olarak yazmıştır. İnsandan beklenen bu kaderle barışmak O'na (c.c.) teslim olmaktır.

Özetleyecek olursak insanoğlunun doğumundan itibaren somuttan soyuta doğru yaşadığı bilişsel gelişimin benzerini Âdem nesli tür olarak yaşamıştır. İnsanın bu yükselişi her aşamada isimler etrafında dönmektedir. Başlangıçta sadece beş duyusuyla algıladığı şeylere isim takan insan zamanla soyut varlıkları anlamlandırıp onlara isimler takar. Nedensellik prensibini kullanarak ulaştığı yaratıcının varlığını da aynı şekilde isimler ile tanımlamaya çalışır. Kur'an'da Allah'a atfedilen en güzel isimler veya hadislerde değinilen ismi a'zam arayışı yaratıcıyı tanımanın isimler aracılığı ile mümkün olduğunu ifade eder. Yine insanın yaratıcıyı ararken düşebileceği şirk tuzağını Kur'an isim kavramı merkezli olarak tarif eder ve müşriklerin taptığı şeyleri insanların uydurduğu müsemmasız isimler olarak niteler. İnsanı alt türlerden üstün kılan şey ne dil ne gelişmiş iletişim kabiliyeti ne akıl ne de bilimlerin keşfidir. Bunları

⁴³ Kur'an-ı Kerim, Âli İmran 3/33.

⁴⁴ Kur'an-ı Kerim, Âraf 7/26.

⁴⁵ Kur'an-ı Kerim, Âraf 7/173.

başarmak insanı tarih boyunca meleklerin şikâyet ettikleri kan dökme ve fesatçılıktan kurtaramamıştır. İnsanı hilafete yükselten şey alt türler arasında cari olan nedensellik içgüdüsünden kurtulmak, müsemmasız uyduruk isimleri aşır varlık dünyasının birliğine ulaşmaktır. Daha veciz bir ifadeyle varlıkların isimlerinden Allah'ın en büyük ve en güzel isimlerine yükselmektir.

SONUÇ

Varlığın kaynağının ve hammaddesinin ne olduğu Yunan filozoflarından günümüz fizikçilerine her insanı meşgul eden klasik sorudur. Kur'an'ın bu soruya verdiği net ve anlaşılır cevap kâinatın yokluktan yaratıldığıdır. Kâinatın ilk maddesi veya hammaddesi yokluktur. Allah (c.c.) tüm kâinatı yokluktan yaratmıştır. Tartışmayı bu net cevapla bitiren Kur'an dikkatleri asıl soru ve soruna çekerek kâinatın hangi gayeler için ve nasıl yaratıldığını birçok muhkem ve müteşabih nas ile tefekküre ve soruşturmaya açar. Âdem kıssası bu nasların en mühimlerindenidir. Yokluğun karanlıklarından kurtulan kâinatın çok uzun rafine süreçlerinden geçerek biyolojik hayatı ve nihayet insanı meyve vermesi tesadüfle veya tatmin edici bir açıklama içermeyen nedensellik ilkesi ile açıklanamaz. Varlığın tatmin edici özet açıklaması Kur'an'ın anlattığı Âdem kıssasıdır. Kâinatın uzun tarihinin insanın kısa tarihi içinde derç edildiği bu anlatı mucizevi Kur'an iddiasının belagat delillerinden sadece biridir. Kendi varlığının farkına varan ve kâinatın tarihini bilen her insan bu kıssada kendi tarihini bulacaktır. Bu kıssada materyalizmin tabusu olan nedensellik zincirinin halka halka kırılarak insanın hilafet tahtına yükselmesi özetlenir. Bu yükseliş belagat gereği olarak zorlu ve çekişmeli bir süreç olarak sunulur. Kâinatın külli senaryosunu içeren bu hikâyede Âdem cüz'i iradesiyle rol alır. Âdem'in vazifesi ve imtihanı kendisine secde etmeyen ezeli düşmanın ümitsizlik telkinleri karşısında irade zaafına düşmeden isimleri öğrenmeye çalışması ve meleklerle sunmasıdır. Başarabilirse bu vazife onu Yaratan'ına erdirip, meftun olduğu ebedi hayatın kapısını ona aralayacaktır.

Âdem kıssası bilginin ilahi senaryosunu özetleyen, epistemoloji ontoloji farkını önemsizleştiren bir temsildir. Bu temsilin kilit cümlesi "Âdem'e isimleri öğretti" mealli ayettir. Bu ayetin kilit kavramı ise isimlerdir. İsimler müsemmaların yaratılış sebebidir. Yani varlıklar Allah tarafından soyut ve tekil kelimeler olsun diye yaratılmaktadır. Bu tekil kelimeler ilahi kelamın yapıtaşları ve en küçük birimleridir. Âdem'in tüm isimleri başarıyla öğrenip meleklerle teşhir etmesi onun ilahi hitabı oluşturan tüm yapı taşlarını elde ettiğini, ilahi kelamı algılayacak kabiliyete tam anlamıyla eriştiğini ifade eder. "Alleme" fiilinin mazi kipiyle kesinleştirdiği bu geri dönülmez ve mucizevi süreç yine mucizevi mesajlara ve ilahi kitaplara muhatap olmanın ön hazırlığıdır. Âdemoğlu bu hazırlıktan sonra varlıkların vahdetini ve bu vahdetin tecellileri olan en güzel isimleri öğrenerek hilafetini ispat edecektir. Bilginin bu özet senaryosunun daha tafsilatlı bir şekilde açıklanıp delillendirilmesi Kur'an'daki Âdem kıssalarının derinlemesine incelenmesiyle mümkündür. Bu hedefe ulaşmak ancak ve ancak bu kıssalardaki kilit kavramlar üzerine yapılacak tafsilatlı ve ciddi terim çalışmalarıyla mümkündür. Bu makalemiz bu konuda bir farkındalık uyandırabilirse başarılı sayılacaktır. Tefik Allah'tandır.

KAYNAKÇA

- Birışık, Abdülhamit. "Mecâzü'l-Kur'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/223-225. Ankara: TDV Yayınları, 2003. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mecazul-kuran>
- Bolay, Süleyman Hayri. "Âdem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/358-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1988. <https://islamansiklopedisi.org.tr/adem--peygamber>
- Cüveynî, İmâmu'l-Haremeyn. *el-Burhân fi Usûli'l-Fıkh*. thk. Salâh bin Muhammed bin Avîda. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- Dönmez, İbrahim Kafi. "Zâhir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/85-87. İstanbul, 2013. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zahir--lafiz>
- Fischer, Steven Roger. *Dilin Tarihi*. çev. Muhtesim Güvenç. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Basım, 2022.
- Gazzâlî, Ebu Hâmid el-. *el-Mustasfa*. thk. Muhammed Abdu's-Selâm Abdu's-Şafî. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1993.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tünisiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth. *el-Hasâis*. 3 Cilt. el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmmetu li'l-Kitab, ts.
- İbn Fâris, Ahmed. *Mü'cemu Mekâyisi'l-Lüga*. thk. Abdüsselâm Hârûn. 6 Cilt. Dâru'l-Fıkr, 1979.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed. *Târîhu İbni Haldûn*. thk. Halil Şahhâde. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 2. Basım, 1988.
- İbn Yaîş. *Şerhu'l-Mufassal*. thk. Emîl Bedî Ya'kûb. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 2001.
- Kahraman, Ferruh. "Hazreti Âdem'e Öğretilen İsimler: İnsanoğlunun Gerçek Mahiyetinin Tezahürü". *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 11 (30 Haziran 2020), 39-63.
- Kahraman, Ferruh. "Hz. Âdem'e Öğretilen İsimler: İslâmî İlimlerde Dilin Kökeni, Modern Bilimlerde Dilin Önemi". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (15 Aralık 2021), 355-384. <https://doi.org/10.33460/beuidf.975088>
- Kol, Suat. "Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi". *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-21.
- Muhammed, el-Hâfız bin Ahmed Yahya bin Ebnu eş-Şeyh. *en-Nassu'l-Kur'ânî beyne Sebâtî'l-Kasdî's-Şer'î ve Nisbiyyetî'l-Fehmi'l-Beşerî*. Meknes, 2011.
- Nursi, Bediuzzaman Said. *İşârâtü'l-İcâz*. İstanbul: Söz Basın Yayın, 2012.
- Nursi, Bediuzzaman Said. *Sözler*. İstanbul: Söz Basın Yayın, 2012.
- Özaltın, Fatma Nilhan - Özkartal, Mehmet. "Osmanlı ve Batı Resim Sanatında Yaratılış ve Cennetten Kovulma Tasvirlerinin İncelenmesi". *Art-e Sanat Dergisi* 14/28 (15 Aralık 2021). <https://doi.org/10.21602/sduarte.1019855>
- Reşid Rıza. *Tefsiru'l-Menâr*. el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmmetu li'l-Kitab, 1990.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs eş-. *er-Risâle*. thk. Ahmed Şâkir. Mısır: Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evladuh, 1. Basım, 1938.
- Taberî, İbn Cerîr et-. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah bin Abdül-Muhsin et-Türkî. 26 Cilt. Dâru Hecr li't-Tibâati ve'n-Neşr ve'-Tevzi', 1. Basım, 2001.
- Temel, Yusuf. "Muhkem, Müteşabih ve Te'vil". *Bilimname* 2011/2 (01 Haziran 2011).
- Yavuz, Y. Şevki. "Bezm-i Elest". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/106-108. İstanbul, 1992. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bezm-i-elest>
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Nübüvvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/279-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2007. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nubuvvet>
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr. *el-Keşşâf 'an Haḳā'iki Gavâmiẓi't-Tenzil*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, 1407.
- Kur'ân-ı Kerim*, ts.